

UNELE CONSIDERĂȚII PRIVIND CIRCULAȚIA MONETARĂ DIN SECOLELE V—XII ÎN BAZINUL CARPATIC (CU O PRIVIRE SPECIALĂ ASUPRA TERITORIULUI ROMÂNIEI)

de ANA-MARIA VELTER

Evoluția circulației monetare din secolele V—XII în bazinul carpatice este ilustrativă pentru studierea evoluției relațiilor economice, în perioada în care pe teritoriul țării noastre iau naștere și se cristalizează relațiile de natură social-economică specifice epocii feudale.

Retragerea administrației române din Dacia a dus la o temporară restrinție a activității comerciale, implicit a circulației monetare, în fosta provincie. Populația autohtonă continuă însă să folosească moneda ca instrument de schimb în tot cursul sec. IV¹.

Din sec. V relațiile populației daco-române sunt orientate exclusiv spre sud, datorită invaziei hunice care intrerupe orientarea spre occidentul latin². Am ales această perioadă ca moment de pornire al analizei evoluției circulației monetare în spațiul de care ne ocupăm, tocmai că o dovedă în plus a existenței și persistenței populației autohtone, că o reconfirmare a strânselor legături pe care tinuturile de la nordul Dunării de Jos le au cu lumea romano-bizantină de la sudul fluviului.

Există o bibliografie³ destul de bogată în ceea ce privește circulația monetară din sec. V—XII, dar, cel puțin pentru zonele de la vest și nord de Carpații Meridionali, se mai pot aduce unele completări.

Analiza descoperirilor monetare din acest spațiu atestă prezența a patru categorii monetare: romane-tîrziu, bizantine, maghiare și vest-europene. În primul rînd trebuie lămurit modul în care aceste monede au ajuns aici, în al doilea rînd dacă ele s-au integrat sau nu în circulația monetară.

Pe teritoriul românesc al bazinului Carpatie, descoperirile de denari vest-europeni databili în sec. XI—XII sunt sporadice⁴. Monedele de argint occidentale — emisiuni ale episcopatelor și ducatelor germane și austriece, rar, emisiuni ale regilor Anglii — pătrund pe teritoriul țării noastre abia la sfîrșitul sec. XII, odată cu emisiunile regelui maghiar Emeric (1196—1203). Din această perioadă datează un singur tezaur, descoperit la Jimbolia, jud. Timiș⁵ compus din 11 denari de Friesach. Restul descoperirilor de monede vest-europene sunt concentrate în mari tezaure de sec. XIII.

¹ O. Iliescu, Studii, 3, 1952, 5, p. 184.

² C. Preda, SCIV, 23, 1972, 3, p. 362.

³ Vezi: I. Dimian, SCN, I, 1957, p. 189—216; V. Butnariu, BSNR, 1983—1985, p. 216—224; C. Feneșan, Crisia, 4, 1974, p. 107—111; K. Floredt, *Contribuții la istoria Transilvaniei, secolele IV—XIII*, București, 1958; O. Iliescu, *op. cit.*; idem, *Actes de XIVe — Congrès international des études byzantines*, București, III, 1976, p. 191—196; B. Mitrea, SCN, IV, 1975, p. 113—125; Gh. Poenaru Borda, R. Ochesanu, SCIV, 31, 1980, 3, p. 375—388; C. Preda, SCIV, 23, 1972, 2, p. 375—416; I. Sabău, SCN, II, 1958, p. 269—301.

⁴ I. Sabău, *op. cit.*, p. 273.

⁵ *Ibidem*, p. 282.

Cele mai timpurii emisiuni de acest gen — moneda arhiepiscopului de Köln, Hitolf (1076—1079) și a regelui Angliei, William II (1087—1100) — provin din tezaurele de la Deta și de la Gaiu Mic, jud. Timiș⁶, tezaure ce au ca dată *terminus post quem* prima jumătate a sec. XIII. Raritatea acestor monede, alături de contextul în care au fost descoperite, exclud integrarea lor în circulația monetară a sec. XI—XII. Pătrunderea lor în această perioadă o punem, mai degrabă, pe seama cruciaților⁷. Fenomenul nu este surprinzător cu atit mai mult cu cît nici în teritoriul vecin de la vest, în Pannonia, denarii vest-europeni nu circulă în această perioadă. Ei vor intra în circulația bănească la sfîrșitul sec. XII, în epoca deprecierii monedei maghiare. În tot acest context apare curioasă încercarea numismatului I. Gédai de a stabili o circulație a denarilor vest-europeni încă din sec. IX—X, și încă anume într-un aşa-zis „stat organizat maghiar” ce cuprindea întreg bazinul Carpathic, încă de la începutul sec. X⁸. Numismatul maghiar admite, în urma analizei descoperirilor monetare din Ungaria și a cronicilor occidentale, că prezența acestor monede se datorează incursiunilor de jaf ale maghiarilor, *aflați în faza prestatală de organizare tribală* (subl. ns.), în Europa occidentală — mai ales în Italia și Germania — fiind apoi transformate în bijuterii, podoabe de harnășament și folosite în majoritatea cazurilor ca inventar funerar⁹, neavând deci nici o legătură cu circulația monetară, cu atit mai puțin cu relațiile economice. Cu toate acestea I. Gédai se intreabă dacă măcar o parte din aceste monede, respectiv cele neperforate — care reprezintă un minim din numărul și așa mic al acestora — nu provin cumva din legăturile comerciale ale maghiarilor cu țările occidentale. Este greu de imaginat că monedele vest-europene din sec. IX, descoperite în bazinul carpathic, ar proveni din astfel de legături ale maghiarilor care, între 896—900, abia părăsesc *Atelkuzul* și se stabilesc în Pannonia. Aceste monede (mai ales cele carolingiene), alături de alte dovezi arheologice¹⁰, sunt legate de întinderea hotarelor răsăritene ale statului franc pînă pe valea inferioară a Tisei și de evenimentele din această zonă în epoca respectivă¹¹. În acest context trebuie plasată și unica decoperire de monede carolingiene de la noi din țară — două monede de bronz emise de Ludovic III (874—882), respectiv de Carloman (879—884), descoperite în mormînt la Jaiu Mare, jud. Timiș¹². Este surprinzătoare revenirea recentă a autorului sus citat¹³ asupra discutării pătrunderii acestor monede în aşa-zisul „stat organizat maghiar” intins și controlat strict militar pînă la Carpații Meridionali și Orientali, încă din sec. X. De data acesta autorul oferă și o hartă foarte ilustrativă (subl. ns.), prin care se străduiește să demonstreze stăpînirea maghiară în teritoriul românesc intracarpatic, pe baza descoperirilor denarilor vest-europeni din sec. IX—X. Este însă curios, dar și foarte edificator,

⁶ *Ibidem*, p. 281; C. Feneșan, *op. cit.*, p. 109.

⁷ C. Feneșan, *loc. cit.*

⁸ I. Gédai, MNumTÉ—1972, p. 140.

⁹ *Ibidem*, p. 141; vezi și L. Kovács, *ActaArchHung*, 35, 1983, p. 145.

¹⁰ R. Heitel, *SCIVA*, 34, 1983, 2.

¹¹ *Ibidem*.

¹² *Ibidem*; C. Feneșan, *op. cit.*, p. 108.

¹³ I. Gédai, *Numismatica e antichità classiche*, *Quaderni Ticinensi*, 14, 1985, p. 343—358; vezi și Gh. Poenaru Bordea, *BSNR*, 77—79, 1983—1985, p. 493.

că aceste monede, conform cartării autorului, sunt total absente la est de Carpații Occidentali. Luarea în stăpinire a unui teritoriu înseamnă organizare politico-administrativă și ecclaziastică — deci, formarea comitatelor, colonizare, înființarea eparhiilor și apoi a episcopilor. Or, primul comitat atestat documentar datează din 1113 — comitatul Bihor¹⁴. Prezența unor morminte de călăreți din sec. X, se poate pune pe seama patru luptelor violente a unor triburi maghiare — în special în timpul luptelor purtate cu voievodatele lui Gelu și Glad — triburi care se găseau într-un proces rapid de assimilare (edificatoare în acest sens este trecerea la ortodoxism a lui Gyla). Considerăm de aceea că prezența unor monede occidentale (cu atât mai puțin absența lor), însușite de războinici-călăreți, nu constituie un argument pentru o acțiune de luare în stăpinire sistematică. De altfel și izvoarele istorice — *Anonymus* — relevă că după primele cioniri violente, dintre triburile de maghiari migratori și voievodatele române, nu s-a produs dispariția acestora din urmă.

Prezența monedelor maghiare în teritoriul românesc este, în sec. XI—XII, concomitentă cu organizarea statului feudal maghiar și cu politica sa agresivă, de expansiune.

Dacă denarii vest-europeni, aşa cum am văzut, apar la sfîrșitul sec. XII, iar monedele maghiare sunt aduse pe calea incursiunilor militare ale regatului arpadian, prezența monedelor romane-tîrzii și bizantine este o consecință a legăturilor statonice dintre spațiul carpato-danubian și lumea sud-dunăreană, a circulației monetare bizantine permanente în ultimă analiză, într-o măsură mai mare sau mai redusă, din sec. VI și pînă la începutul sec. XIII. Pătrunderea economică și culturală română-tîzie și bizantină în teritoriul analizat de noi este ilustrată și de numeroasele descoperiri de tezaure și de monede izolate.

În urma analizării acestor descoperiri constatăm existența a trei perioade distințe de pătrundere: prima — sec. V — monedele romane-tîrzii; a doua — sec. VI—IX — prima etapă a circulației monedei bizantine¹⁵; a treia — sec. X—XII — a doua etapă a circulației monedei bizantine. Potrivit locurilor de descoperire a acestor monede, trei sunt zonele principale de grupare a acestora: nord-vestul Transilvaniei, unde se concentrează monedele romane-tîrzii; în Banat și Transilvania — monedele bizantine. Cunoscut de noi pînă la ora actuală, ca provenind din teritoriul românesc al bazinului Carpathic, este un număr de 218 plus un coeficient „x” (care indică numărul monedelor nedeterminate), de monede din aur, argint, billon și bronz descoperite izolat și nouă tezaure. Analizînd circulația acestor monede vom lua ca obiect al discuției noastre cele 218 monede izolate, cu locuri sigure de descoperire, tezaurele nereflectînd întotdeauna o circulație monetară, un schimb comercial — ele putînd proveni și din jafuri, stipendii, cadouri (mai ales în cazul celor din aur, categorie în care intră și numeroase din monedele de aur izolate). Monedele se grupează astfel: 53 piese din aur, cinci piese din argint și 160 piese din bronz și billon. Prezentăm o repartiție a acestor monede pe secole.

¹⁴ St. Pascu, *Voievodatul Transilvaniei*, I, 1972, București, p. 99.

¹⁵ C. Preda, op. cit., p. 376.

Secolul	AV	AR	AE	total
V	14	—	5	19
VI	9	—	53	62
VII	16	1	14	31
VIII	—	—	2	2
IX	3	—	—	3
X	3	1	29	33
XI	3	1	15	19
XII	5	2	42	49
total	53	5	160	218

Descoperirile monetare din sec. V, alături de descoperirile arheologice¹⁶, ne dă dovezi convingătoare despre continuitatea locuirii acestui teritoriu de către populația autohtonă daco-romană. Mai ales monedele din bronz le atribuim autohtonilor, întrucât aceștia reprezentau suportul economic, migratorii reprezentând apioape imotdeuna, o minoritate războinică, exercitind doar o dominanție politico-militară. Monedele din aur sunt legate mai degrabă de alogeni — în prima jumătate a sec. V mai ales de huni. Dacă în Pannonia moneda romană-târzie, ajunsă mai ales prin stipendii acordate între anii 430–450 hunilor în perioada de maximă înflorire a puterii lor¹⁷, este prezentă într-o cantitate importantă (mai ales în tezaure), în teritoriul românesc intracarpatic descoperirile sunt răzlețe, apărând într-un mediu predominant daco-roman.

Pătrunderea și circulația monedei bizantine este o continuare fizică a circulației monetare romane-târzii. Urmărind cartografierea descoperirilor monetare din prima etapă de circulație¹⁸, observăm că acestea se suprapun peste aria de circulație a monedei romane. Se dovedește astfel, încă o dată, continuitatea populației daco-romane în acest teritoriu, legăturile ei tradiționale — mai ales comerciale — cu lumea sud-dunăreană.

În faza intuii de pătrundere a monedei bizantine aceasta urmează un flux continuu, momentul de virf fiind atins în a doua jumătate a sec. VI¹⁹ începând cu a doua parte a domniei lui Iustinian, culminând în timpul lui Iustin II și a lui Tiberiu II Constantin. De la sfîrșitul domniei acestuia din urmă, numărul monedelor se reduce, înregistrând o scădere bruscă din timpul domniei lui Focas (602–610). Această diminuare treptată a fost determinată, după cum se știe, de anumite conjuncturi de ordin politic, economic și militar²⁰.

Materialul numismatic din sec. VI–VII reflectă pătrunderea intensă a monedei de bronz (65 piese de bronz în comparație cu 25 piese din aur). Dacă în sec. VI predomină monedele din bronz (51 piese, comparativ cu nouă piese din aur), în sec. VII sporește numărul monedelor de aur (16 piese din aur, 14 piese din bronz), monede ce provin în mare măsură din jafurile triburilor migrațoare, sau din stipendii acordate de bizantini

¹⁶ D. Protase, *Problema continuității în Dacia în lumina arheologică și numismaticei*, București, 1966, p. 116–117.

¹⁷ Katalin Bironé Sey, MNumTÉ – 1972, p. 133.

¹⁸ Vezi figura 1.

¹⁹ V. Butnariu, *op. cit.*, p. 207, 210.

²⁰ *Ibidem*, p. 214–215; C. Preda, *op. cit.*, p. 386.; D. Gh. Theodor, AIAIAși, 22, 1985, p. 264.

acestora. Menționăm că pentru aceeași perioadă – sec. VI–VII – descoperirile monetare din Pannonia, grupate în special în dreapta cursului Dunării Mijlocii, sunt aproape numai din aur²¹.

Prezentăm o situație statistică a monedelor de bronz din această perioadă obținută prin calcularea procentajului pentru fiecare domnie în cadrul perioadei în discuție și a coeficientului monede/an domnie, după metoda folosită pentru monedele din aceeași perioadă din Dobrogea²².

Anastasius	5 ex.	7,46 % (V)	sau 5 ex./20 ani	= 0,25 (IV)
Iustin I	5 ex.	7,46 % (V)	sau 5 ex./9 ani	= 0,55 (III)
Iustinian	21 ex.	31,34 % (I)	sau 21 ex./38 ani	= 0,55 (III)
Iustin II	16 ex.	23,88 % (II)	sau 16 ex./13 ani	= 1,23 (II)
Tiberiu II Constantin	6 ex.	8,95 % (IV)	sau 6 ex./ 4 ani	= 1,50 (I)
Mauriciu Tiberiu	11 ex.	16,41 % (III)	sau 11 ex./20 ani	= 0,55 (III)
Focas	1 ex.	1,49 % (VI)	sau 1 ex./ 8 ani	= 0,12 (VI)
Heraclius	1 ex.	1,49 % (VI)	sau 1 ex./30 ani	= 0,031/6 = 0,16 (V)
Constans II	1 ex.	1,49 % (VI)	sau 1 ex./27 ani	= 0,03 (VII)

Calcularea procentajului pentru fiecare domnie îl situează pe Iustinian pe primul loc, urmat îndeaproape de Iustin II, apoi Mauriciu Tiberiu. Cu procentaje mai scăzute urmează Tiberiu II Constantin, Anastasius și Iustin I ca apoi, cu procentaj minim, să urmeze Focas, Heraclius și Constans II. O imagine exactă a situației istorice, favorabilă sau anevoieasă pentru pătrunderea monedelor de bronz, deci și pentru păstrarea contactelor dintre cele două lumi, o furnizează coeficientul monede / an domnie. Conform acestui calcul în frunte se află Tiberiu II Constantin, urmat foarte de aproape de Iustin II, după care, la o distanță apreciabilă, fără diferențe între ei, se plasează Mauriciu Tiberiu, Iustin I și Iustinian. La o nouă distanță se află Anastasius, Heraclius (luind în considerație numai primii săse ani de domnie) și Focas, iar pe ultimul loc, Constans II.

Constatăm că pătrunderea monedelor de bronz bizantine în Banat și Transilvania, teritorii ce nu intrau sub controlul direct al Bizanțului, în general și, evident păstrând proporția, se asemănă cu frecvența de intrare a acestor monede în circulația din Dobrogea²³. Această constatare întărește și ea realitatea păstrării contactului permanent cu lumea bizantină, dovedește, încă o dată, că întrег teritoriul de la nordul Dunării de Jos a intrat în sfera de interes politice, militare și economice a Imperiului bizantin.

Dacă în Banat monedele bizantine pătrund prin contactul cu imperiul (zona sudică aflindu-se sub control bizantin în timpul lui Iustinian)²⁴, în Transilvania, foarte probabil datorită relațiilor de natură economică, ele pătrund pe văile Mureșului și Oltului, răspândindu-se apoi în întreg spațiul intracarpatic²⁵.

²¹ Katalin Bironć Sey, *op. cit.*, p. 135.

²² Gh. Poenaru Bordea, R. Ocheșanu, *op. cit.*, p. 378.

²³ *Ibidem*, p. 379.

²⁴ I. Uzum, *Banatica*, 5, 1979, p. 253; *idem*, *Drobeta*, 4, 1980; Gh. Ștefan, *Drob eta* 2, 1974.

²⁵ Vezi figura I.

După această primă fază de pătrundere neîntreruptă a monedei bizantine urmează o perioadă de dificultate temporară a menținerii relațiilor cu lumina bizantină, deci și a pătrunderii monedelor și importurilor din sudul Dunării. Această situație este legată de deteriorarea poziției Bizanțului la granița de nord, începută din sec. VII și continuată de-a lungul sec. VIII—IX. Din a doua jumătate a sec. VII și în tot cursul secolului următor, pe teritoriul intracarpatic se constată prezența avaro-slavilor; în decada a nouă a sec. VII în sudul Dunării își face apariția bulgarii; Imperiul trece acum printr-o criză economică puternică, ce duce la declinul comerțului bizantin. Din întreg cursul sec. VIII—IX avem doar cinci monede²⁶.

Este interesant de observat faptul că în regiunile în care comerțul bizantin este în regres în această epocă, inflorește în schimb comerțul arab. În (ara noastră) descoperirile de dirhemuri arabi sunt rare²⁷. Remarcăm că, ulterior, în sec. X și începutul sec. XI, în vreme ce populațiile din regiunile Europei centrale și nord-estice întrebucințează dirhemul arabil din argint, populația de pe teritoriul de la nordul Dunării de Jos va refolosi, în mod evident, moneda bizantină de bronz²⁸. În sec. IX economia Bizanțului se redresează; prin reforma monedei de bronz a lui Mihail II (820—829), în părțile de est și nord ale imperiului se produce o reinviere a circulației monetare bizantine, o redeschidere de drumuri comerciale spre interiorul continentului²⁹. Urmașii lui Mihail II — Theofil (829—842), Mihail III (842—867) și Vasile I (867—886) — au continuat și extins reforma.

Așezarea maghiarilor în Pannonia a răsturnat echilibrul de forțe existent în Europa sud-estică, obligând Bizanțul să depună eforturi permanente o îndelungată perioadă de timp — secolele X—XII — pentru restabilirea echilibrului la granița de nord, pentru extinderea preponderenței politice și largirea zonelor de influență. La sfârșitul sec. IX, pe o cale sau alta, Bizanțul reia legăturile cu teritoriile de la nordul Dunării. În spațiul românesc analizat, incursiunile triburilor maghiare și luptele duse de acestea cu voievodatelor române ale lui Gelu, Glad și Menumorut, nu au modificat statutul social-politic al acestora din urmă și nici orientarea lor, în continuare, către sudul bizantin. Dimpotrivă, relațiile de colaborare se intensifică, mai ales în fața tendințelor de expansiune ale maghiarilor.

În urma victoriei lui Ioan Tzimiskes, din 971, asupra bulgarilor, Bizanțul redevine stăpînul Dunării, exercitând astfel o permanentă

²⁶ Figura I numerele 69, 140, 85 și 159.

²⁷ D. Ghi. Theodor, *op. cit.*, p. 265; pentru circulația dirhemilor arabi în Europa de nord-est și centrală, vezi și V. L. Ianin, MNumTÉ—1972, p. 153, și 157—158; I. Gédai, MNumTÉ ... *op. cit.*, p. 140—141; G. Hatz, MNumTÉ—1973, p. 112. La noi în țară, dirhemii arabi s-au descoperit doar în două localități, la est de Carpații Orientali: la Bosia, jud. Iași și la Răducaneni, jud. Iași. În Ungaria descoperirile de dirhemuri sunt destul de puține. Aceste monede au pătruns în Pannonia pe cale vest-europeană, prin incursiunile de jaf ale maghiarilor în Germania și Italia. Monedele arabe, folosite ca inventar funerar, se grupează în partea de nord a Ungariei. Ele apar perforate, fiind folosite ca ornamente ale harnășamentelor deci, fără valoare circulatorie (Cf. I. Gédai, MNumTÉ ... *loc. cit.*, p. 141; L. Huszár, MNumTÉ—1972, p. 165).

²⁸ J. Pošvar, Casopis Moravenskeche Musea, 52, 1967, p. 57; vezi și D. M. Metcalf, Institute for Balkan Studies, 20, 1965, p. 25.

²⁹ D. M. Metcalf, *op. cit.*, p. 26.

influență asupra ținuturilor de dincolo de fluviu, influență ce se resimte pînă în Pannonia³⁰. O dovedă a acestei influențe și a legăturilor cu voievodatele române stau și numeroasele descoperiri monetare din această perioadă. Este semnificativ faptul că din totalul de 33 monede din sec. X, 29 piese sunt din bronz și doar trei piese din aur. Aceasta în comparație cu descoperirile monetare din Pannonia, unde, de la sfîrșitul sec. IX, numărul modelelor de aur crește semnificativ, în sec. X pieselor autentice adăugindu-li-se numeroase imitații³¹. De asemenea, din această perioadă, din teritoriul românesc în discuție, provine un singur depozit monetar din aur. Neignorind rolul jucat de monede – în afară de cel comercial – ca mijloc de plată a unor stipendii, drept cadouri, sau ca pradă în urma unor incursiuni de jaf, remarcăm însă că astfel de roluri îl pot avea mai degrabă monedele din aur.

Din sec. XI pe teritoriul Banatului și Crișanei pătrunde și moneda maghiară. Relațiile comerciale cu Bizanțul rămîn destul de intense – fapți demonstrați și de numeroasele importuri de factură bizantină și sud-dunăreană, ca și de monedele de bronz din această perioadă – dar, în legăturile cu imperiul se constată anumite fluctuații. În timpul Comnenilor relațiile se intensifică, stăpînirea Bizanțului pe o bună parte a teritoriului vestic de la Dunărea de Jos devenind o realitate istorică evidentă. Monedele bizantine de bronz din această perioadă – 42 piese, în comparație cu cinci piese de aur – se concentrează mai ales în Banat. Acesta joacă un rol de coridor, de „culoar cultural” dinspre teritoriile sud-dunărene spre cele din Europa Centrală³².

Pentru urmărirea fluctuației pătrunderii monedei de bronz bizantine, din această a doua etapă de circulație, calcularea coeficientului monede/an domnie este ilustrativ.

Leon VI	3 ex./26 ani = 0,11 (XI)
Constantin VII	3 ex./16 ani = 0,06 (XII)
Ioan Tzimiskes	23 ex./ 8 ani = 2,87 (I)
Vasile II	6 ex./50 ani = 0,12 (X)
Roman III	1 ex./ 5 ani = 0,20 (VIII)
Mihail IV	5 ex./ 8 ani = 0,62 (III)
Constantin X	3 ex./ 8 ani = 0,37 (VI)
Alexius I	7 ex./37 ani = 0,19 (IX)
Ioan II	8 ex./25 ani = 0,32 (VII)
Manuel I	14 ex./37 ani = 0,38 (V)
Isaac II	8 ex./10 ani = 0,80 (II)
Alexius III	4 ex./ 8 ani = 0,50 (IV)

Pe primul loc, distanțat vizibil, este Ioan Tzimiskes. Este urmat de Isaac II și, cu mici diferențe între ei, de Mihail IV și Alexius III; apoi, cu procentaje aproape egale, se situează Manuel I, Constantin X și Ioan II. La o nouă distanță, urmează Roman III, Alexius I, Vasile II și Leon VI și, cu un procentaj minim, Constantin VII. Perioada de virf a pătrunderii monedei bizantine de bronz are loc în timpul domniei lui Ioan Tzimiskes, cînd, după 300 de ani, este restabilită granița de pe Dunăre. Observăm

³⁰ A. R. Lewis, *Actes du XIV Congrès* ..., II, 1971, p. 363.

³¹ Katalin Bironé Sey, *op. cit.*, p. 135; L. Kovács, *op. cit.*, p. 145.

³² R. Theodorescu, *Bizanț, Balcani, Occident, la începuturile culturii medievale românești, secolele X–XIV*, București, 1974, p. 63.

că Manuel I se plasează doar pe locul cinci, într-o perioadă în care Banatul se află sub control direct bizantin. Deși descoperirile izolate ale monedelor acestui împărat nu insumează o cifră spectaculoasă, în schimb emisiunile sale devin majoritare în cadrul tezaurelor de bronz din această perioadă. Declinul circulației monedei bizantine, mai ales în a doua jumătate a sec. XII, se datorează și cedării treptate în fața monedei maghiare. Dar, în condițiile prezenței acesteia din urmă, faptul că descoperirile monetare bizantine se compun mai ales din nominaluri de bronz dovedește o preferință, bazată pe tradiție, a populației românești în continuitatea folosirii acestei monede. De asemenea, în situația în care moneda maghiară nu era încă în stare să satisfacă, nici calitativ și nici cantitativ, cerințele pieței, prezența monedelor de bronz bizantine demonstrează tocmai continua creștere a necesității de monedă măruntă, utilizată nu atât în marea comerț, cit în acela intern, local.

Zona de concentrare a descoperirilor monetare bizantine din sec. X—XII este tot în Banat și în estul și sud-estul Transilvaniei, în vechile arii, din prima etapă, ale circulației monedei bizantine. Aceasta demonstrează existența unor așezări românești cu continuitate din secolele anterioare, înseamnă păstrarea și continuarea legăturilor tradiționale ale populației daco-romane de către populația română.

Cum am mai arătat, în sec. XI, în teritoriul examinat, alături de moneda bizantină pătrunde și moneda maghiară. Exercitarea deplină a prerogativelor suveranului maghiar s-a manifestat și prin emiterea monedei proprii. Acest fapt mi-a avut la bază doar considerente economice și politice ci, mai ales în prima fază, dorința de sporire a veniturilor cămării regale³³, de tezaurizare a unor valori³⁴. Primele emisiuni monetare proprii, databile în al doilea an de domnie al lui Ștefan I³⁵, sunt imitații ale tipului monetar franco-bavarez. După aceste prime emisiuni, monedele arpadiene vor resimți influența celor bizantine, mai ales în tehnica baterii care, pînă la sfîrșitul sec. XII, a fost cu precădere tehnică „pointillé”, necunoscută în Europa vestică³⁶.

Dar nu numai în tehnica monetară se resimte influența bizantină. Noul stat fiind punctul de convergență al intereselor celor două mari imperii — german și bizantin — intervenția Bizanțului în problemele politice și mai ales dinastice ale Ungariei se va menține pînă în 1204. După moartea lui Ștefan I se ivesc o serie de conflicte între „duci” pentru putere. De aceste conflicte vor profita împărații bizantini în încercarea de atragere a nouui stat în sfera lor de influență. Regalitatea arpadiană a oscilat în alegerea integrării între statele Balcanului greco-bizantin, sau ale Occidentului latin. În anul 1074 Geza I se incoronează și ia titulatura de „rex”, primind, cu această ocazie, coroana și însemnele puterii de la împăratul bizantin Mihail VII Ducas³⁷. Amprenta cea mai puternică

³³ E. Molnár, *A Magyar-társadalom története az öskortól az árpádkorig*, Budapest, 1949, p. 202.

³⁴ Este cunoscut obiceul maghiarilor ca în momentul căsătoriilor, pe lingă alte obiecte de valoare, să se dea și o dotă din monede de aur și argint (vezi I. Gédai, *op. cit.*, p. 139). Tot ca valori erau tezaurizate și monedele bizantine din aur (Cf. L. Kovács, *op. cit.*, p. 150).

³⁵ I. Gédai, *op. cit.*, p. 147.

³⁶ Idem, NK, 1971—1972, p. 28.

³⁷ G. Jesznszky, NK, 1941, p. 25.

a Bizațului în Ungaria datează din perioada domniilor lui Bela III (1172–1196) și a împăratului Manuel I Comnenul (1143–1180)³⁸, cind relațiile economice și politice dintre cele două state devin mai strinse. Aceasta este și perioada în care stăpînirea bizantină se extinde, cum am mai arătat, pe o bună parte din Banat și, cind numărul monedelor bizantine din bronz sporește vizibil.

Toamai în această perioadă, lucru singular în numismatica medievală maghiară, apar și două tipuri monetare proprii din bronz. Acestea³⁹ se deosebesc net de moneda tradițională arpadiană. Primul din aceste nominaluri⁴⁰ se apropiе foarte mult de moneda bizantină, înruierea celei din urmă fiind evidentă. Nu numai imaginea de pe monedă o certifică, dar și aspectul ei. Reprezentarea iconografică este cu totul nouă în numismatica maghiară, desenul este pronunțat punctat. O mare parte din aceste monede sunt schifate. Este semnificativ faptul că locurile de descoperire ale acestor monede se concentrează în Banat și Transilvania⁴¹, adică toamai în zona de contact cu moneda de bronz bizantină; în Ungaria descoperirile de acest gen sunt grupate mai ales în sud-estul cîmpiei Tisei. Considerăm că nerușind o integrare economică a teritoriului românesc nou ocupat în sistemul economic al statului maghiar, regalitatea a recurs la emiterea acestui nominal de bronz, implantind astfel moneda proprie într-un mediu în care circula moneda bizantină, al cărei suport social era populația română. Mai mult, emiterea nominalului de bronz s-ar putea să fi fost și o intenție de aliniere la sistemul monetar bizantin, o integrare în sfera statelor balcanice. Cercetarea mai aprofundată a fenomenului ar putea fi interesantă.

Emisiunile monetare maghiare ale primilor regi arpadieni nu pătrund în teritoriul românesc pe calea circulației moretare, ei, sint o prezență în urma conflictului violent al administrației regale cu voievodatele române. La inceputul sec. XI formațiunile politice românești din bazinul Carpatie devin ținta expedițiilor militare ale regatului maghiar care își reia acum atacurile la est de Tisa. Atenția Bizațului fiind îndreptată spre restabilirea echilibrului la granița dunăreană, Ștefan I profită de conjură favorabilă și, în 1003, atacă voievodatul lui Gyla. Evenimentele militaro-politice ulterioare din imperiu – angajarea trupelor lui Vasile II în Asia Mică (1020), moartea împăratului (1025), urearea pe tron a împărătesei Zoe (1028) – au facilitat regatului maghiar acasarea, în 1028, a voievodatului lui Ahtum, urmașul lui Glad în Banat. Ocuparea teritoriului românesc se va face însă treptat, pe măsura cuceririi centrelor voievodale-politice și militare ale formațiunilor politice românești. În

³⁸ În această epocă relațiile politice și economice maghiaro-bizantine devin mai strinse. Dorința lui Manuel I Comnenul de a reface măreția imperiului său viza direct Ungaria; doar prin teritoriul ei putea să ajungă în vecinătatea Imperiului German. De aceea s-a amestecat în permanență în problemele interne ale statului maghiar, mai ales în alegerea urmașului lui Bela II (1131–1141), a oferit mină licei sale frateului său mai mic al regelui Ștefan III (1162–1172), duceului Bela, luindu-l la Constantinopol și crescându-l ca pe viitorul moștenitor al tronului bizantin. În anul 1172, Ștefan III moare, iar Bela se grăbește să-i ocupe tronul. Printre altele, Bela III (1172–1196) copiază din Bizanț crucea dublă, simbol al puterii imperiale, punindu-și-o pe monede sole, ca semn al puterii regale.

³⁹ CNH, I, Budapest, 1898, nr. 98–100 și 101.

⁴⁰ *Ibidem*, nr. 98–100.

⁴¹ Cf. A. Kerényi, NK, 1949–1950, p. 24; vezi figura III.

urina înfrângerii pecenegilor (1085) și a consolidării statului maghiar, în timpul domniei lui Ladislau I (1077–1095), sunt reluate acțiunile de extindere spre răsărit. Descoperirile monetare reflectă fidel această penetrație treptată.

Astfel, emisiunile monetare arpadiene din sec. XI apar răzleț, în morminte izolate, sau grupate în cimitire, în centrele de rezistență ale populației autohtone. Edificatoare sunt descoperirile de pe valea Crișului Repede – de la Sântion, Biharia, Sântimreu; de pe valea Someșului Mic – de la Dăbica, Cluj, Cluj-Mănăstur și din necropola de la Moldovenesci. În continuare, descoperirile monetare arpadiene din sec. XI se concentrează în necropola de la Vărșand, pe Crișul Alb și, mai ales, pe cursul inferior al Mureșului, la Bodrog, Pecica, în necropola de la Vladimirescu, la Zimandu Nou, Strei și în cimitirul feudal timpuriu de la Hunedoara.

Cu excepția emisiunilor monetare ale lui Ștefan I (21 piese), monedele primilor regi arpadieni, descoperite pe teritoriul țării noastre exclusiv în centrele mai sus citate, sunt puține. Fenomenul nu este surprinzător, pe de o parte, datorită însăși pătrunderii treptate în acest teritoriu, pe de altă parte, datorită stadiului incipient al dezvoltării monetăriei maghiare și a orientării legăturilor comerciale înspre alte zore ale Europei (monedele lui Ștefan I au ajuns în statele de pe țărmul Mării Baltice – Holstein, Pomerania, Livonia, Danemarca). Numărul emisiunilor monetare maghiare sporește spre sfîrșitul sec. XI, în timpul domniei lui Ladislau I (11 piese). O încercare de îmbunătățire a monedei are loc în a doua parte (3 domniei acestuia (1087–1095), emisiunile sale din această perioadă aiind primii denari maghiari" adeverăți" („denarii" sau „numuri"). Fapt semnificativ – compoziția celor trei tezaure de monede maghiare din sec. XI, descoperite la Sântandrei, jud. Bihor, la Frata și la Turda, în jud. Cluj, o alcătuiesc în exclusivitate emisiunile lui Ladislau I. Ele au fost găsite în zonele de exploatare a sării și a fierului, fiind direct legate de aceste centre. Prezența unui singur tip monetar indică proveniența lor pe o cale oficială, iar starea de conservare a pieselor și faptul că au fost tezaurizate chiar în timpul emiterii respectivului tip monetar⁴² ne dau dreptul să afirmăm că nu au intrat în fluxul circulației.

În sec. XII, în timpul domniei lui Coloman (1095–1116), se continuă acțiunea de extindere agresivă a regatului arpadian în teritoriile românești. Descoperirile monetare din această perioadă se concentrează pe cursul superior al Mureșului și pe văile Tîrnavelor. Primele monede arpadiene pătrunse în acest spațiu sunt emisiunile lui Coloman. Cea mai ilustrativă din aceste descoperiri este marea necropolă de la Alba Iulia⁴³, unde monedele încep cu emisiunile lui Coloman (1095–1114) și se încheie, fără vreo intrerupere, cu emisiunile lui Bela III (1172–1196). Răspândirea monedei maghiare în această zonă se poate urmări, pe cursul Mureșului, în necropola de la Ciubrăud, la Sfântu Gheorghe, Žău de Cîmpie și în necropola de la Morești, iar pe valea Tîrnavelor, la Sînnicolăuș, în necropolele de la Mediaș și Bratei, la Sighișoara și Sînpaul.

⁴² Din partea a două a domniei, Ladislau I introduce schimbarea tipului monetar din doi în doi ani.

⁴³ R. Heitel, SCIVA, 37, 1986, 3, p. 242; idem, RRHA, 2, 1972, p. 141–143 și passim.

Pe linia Oltului descoperirile de monede arpadiene încep cu emisiunile lui Geza II (1141–1162). Acest fapt confirmă și întărește izvoarele scrise — diplomele regale acordate coloniștilor germani, aduși în aceste zone de Geza II pentru asigurarea pazei graniței sudice. Demonstrative sunt descoperirile efectuate la Cisnădioara, în necropolele de la Viscri și Drăușeni, la cetatea Prejmerului. Contactul violent cu populația autohtonă din această regiune este ilustrat și de îngroparea celor două tezaure monetare bizantine, descoperite la Fărăș și Streza-Cîrțișoara, încheiate cu monede din 1143.

Primele emisiuni monetare maghiare descoperite în sud-estul Transilvaniei datează din ultimele patru decenii ale sec. XII. Aceasta este și perioada în care se atinge linia Carpaților Orientali, fixată *acum* ca limită estică a granitelor statului maghiar. Descoperirile monetare din această zonă provin din necropolele de la Covasna, Peteni și Zăbala, din descoperirile izolate de la Zagon și Cernat.

Circulația monedelor maghiare în sec. XII este anevoieasă în teritoriul românesc examinat. Una din cauze este și deprecierea puternică a acestora, mai ales în prima jumătate a secolului, cind denarul devine tot mai mărunt, mai diminuat valoare, de talia obolului, căpătind un pronunțat caracter local. La mijlocul secolului va atinge o oarecare stabilitate, ca apoi să urce progresiv pînă spre sfîrșitul acestuia (sfîrșitul domniei lui Bela III). Cu emisiunile lui Ștefan III și mai ales cu cele ale lui Bela III începe o perioadă nouă în tipologia monedei maghiare din sec. XII. Schimbarea a facilitat acceptarea acesteia din urmă de către populația locală, a produs o înviorare a schimburilor. Din totalul descoperirilor monetare maghiare din sec. XII, 26 piese sunt emisiunile lui Ștefan III și 32 ale lui Bela III. În timpul domniei sale — 15 ani — drept urmare a reformei monetare efectuate, Bela III emite 13 tipuri monetare : 11 din argint și două din bronz. Din totalul de 32 de monede descoperite izolat, 12 piese, plus trei depozite monetare, sunt nominaluri din bronz.

Monedele maghiare din sec. XI și marea majoritate a celor din sec. XII au fost descoperite în morminte. Necropolele și puținele așezări din care provin aceste monede, în general, suprapun sau se află într-un spațiu în care au existat așezări mai vechi, așezări autohtone. În aria geografică a acestor așezări, după cum am văzut, înainte de apariția monedei maghiare și chiar și după acest eveniment a circulat moneda bizantină. În general, caracterul descoperirilor arheologice în care s-au găsit monede bizantine diferă de acela al descoperirilor din care provin monede maghiare. Componența inventarelor funerare și ale așezărilor din care provin monede bizantine⁴⁴ pledează pentru apartenența lor unei populații prin tradiție pașnică, sedentară (aceasta spre deosebire de inventarele unei serii de

⁴⁴ Aceste inventare se compun din ceramică de factură bizantină, podoabe de origine bizantină — pandante cruciforme, fibule și cercei de tip bizantin etc. — importuri cu analogii în sudul Dunării (specifice Bratei, Frumușeni).

morminte datate cu monede maghiare)⁴⁵. Atragem atenția că sunt doar două cazuri în care moneda bizantină se găsește în același context cu moneda maghiară : la Hunedoara și la Moldova Veche.

La Hunedoara, în cimitirul de epocă arpadiană datat cu monede maghiare din sec. XI, într-un mormint s-a găsit o monedă bizantină de bronz, sec. XI, purtată însă ca medalion.

La Moldova Veche, într-o așezare de sec. XII s-au găsit, într-un semibordei, două monede bizantine de bronz - Alexius I Comnenul – iar în stratul de cultură de lingă semibordei o monedă de bronz, de tip bizantin, emisă de Bela III.

În concluzie, evoluția circulației monetare din secolele V–XII demonstrează și ea că ținuturile de la nordul Dunării de Jos s-au găsit în permanență în sfera de interes a Bizanțului. Dezvoltarea teritoriului românesc din bazinul carpatice se petrece deci sub iradierea civilizației bizantine. Relațiile economice permanente ale acestui teritoriu cu lumea sud-dunăreană sunt ilustrate de numeroasele descoperiri monetare și arheologice. Aceste descoperiri aduc importante date pentru certificarea continuității populației autohtone, argumentează existența unor dezvoltate centre românești, locuite înainte și după venirea maghiarilor în acest spațiu. Aglomerarea descoperirilor monetare în unele zone reflectă procesul de concentrare de așezări, dezvoltate nu o dată în jurul unor cetăți. Astfel de concentrări în spațiul analizat au constituit una din premisele evoluției procesului de organizare politică, statală⁴⁶. Acest proces a fost mult întîrziat de pătrunderea maghiarilor de-a lungul sec. X–XII.

În cursul sec. XI–XII, în teritoriul românesc al bazinului carpatice, pătrund și monedele maghiare care se suprapun unei pronunțate circulații monetare bizantine. Dacă în această perioadă monedele arpadiene sunt, în mare parte, indicatori suplimentari pentru pătrunderea militară a statului maghiar, în schimb moneda bizantină, etalon pentru toată Europa de sud-est, este întrebuintată de populația autohtonă – daco-romană și apoi românească – încă din sec. VI.

Descoperirile arheologice și numismatice din sec. V–XII dovedesc că teritoriul românesc analizat nu a fost niciodată izolat. Dunărea a fost în permanență un element de legătură între imperiu și lumea aflată în stînga cursului ei inferior și mijlociu. Tinuturile din nord-vestul Dunării de Jos au devenit adevărate „culoare culturale” deschise influențelor civilizației bizantine, fiind totodată receptive și la noile influențe venite din centrul și vestul Europei.

⁴⁵ Inventarele de acest tip sunt în general foarte sărace. Se remarcă podonbe din brâți cu capete lățite, ace de păr cu capătul globular, inele, coliere și brâți din sirmă răsucită, inele de templu cu capătul în „S”, mărgele din lut și din sticlă, cataramă, piese de harnușament, vîrfuri de suliță, vîrfuri de săgeți, pinteni (specifice Vărșand, Alba Iulia).

⁴⁶ St. Olteanu, Revistă, 12, 1975, p. 1837.

I. REPERTORIUL DESCOPERIRILOR MONETARE ROMANE-TIRZII ȘI BIZANTINE DIN BAZINUL CARPATIC⁴⁷

- 1 Aiton, jud. Cluj — nr. 1⁴⁸.
 1 AV Theodosius II (408—450)⁴⁹.
 2 Bars (raion, R. S. Cehoslovacă) — nr. 4.
 1 AV Ioan Tzimiskes (969—976)⁵⁰.
 3 Bicaciu, com. Cefa, jud. Bihor — nr. 146.
 1 AV Theodosius II (408—450)⁵¹.
 4 Bina, raion Nové Zamky (R. S. Cehoslovacă) — nr. 147.
 Tezaur compus din 108 monede de aur romane — și romane-tirzii, avind ca moment de încheiere monedele lui Theodosius II⁵².
- 5 Brașov — nr. 6.
 1 AE Focas (602—610)⁵³.
 6 Bratislava (R. S. Cehoslovacă) — nr. 8.
 1 AV Theodosius II (408—450)⁵⁴.
 7 Bucany, raion Trnava (R. S. Cehoslovacă) — nr. 9.
 1 AV Arcadius (395—408)⁵⁵.
 8 Budapest-Csepel (R.P. Ungaria) — nr. 10.
 1 AE Leon VI (886—912)⁵⁶.
 9 Cerna, com. Lichling, jud. Timiș — nr. 13.
 Monede din AV și AE Alexius I (1081—1118), Ioan II (1118—1143) și Manuel I (1143—1180)⁵⁷.
- 10 Cernat, jud. Covasna — nr. 14.
 Tezaur de monede de bronz sec. XI, având ca dată de încheiere 1055⁵⁸.
 11 Ceuașu de Climpie, jud. Mureș — nr. 15.
 1 AV Iustinian (527—565).
 1 AV Focas (602—610)⁵⁹.
 12 Cîlnic, jud. Alba — nr. 16.
 1 AV Leon I (457—474)⁶⁰.
 13 Cluj — nr. 17.
 1 AR Theodosius II (408—450)⁶¹.
 14 Copalnic-Mănăstur, jud. Maramureș — nr. 148.
 1 AV imitație Theodosius II (408—450)⁶².
 15 Covasna — nr. 19.
 1 follis anonim⁶³.
 16 Cristuru Secuiesc, jud. Harghita — nr. 21.
 14 billon epoca Comnenilor⁶⁴.
 17 Csanytelek, comit. Csongrád (R. P. Ungaria) — nr. 23.
 1 AV Leon VI (886—912), purtată ca medalion⁶⁵.

⁴⁷Sunt prinse, în ordine alfabetică, doar localitățile care nu intră în repertoarele întocmite de C. Preda, *op. cit.* și V. Butnariu, *op. cit.* Acestea ne limităm doar să le enumărăm, trećind în dreptul fiecărei număruri sub care este cartată pe hărțile noastre. Apalina 2, Arad 3, Beba Veche 5, Békéscsaba 145, Bratei 7, Caransebeș 11, Cerani 12, Cerna 13, Cernat 14, Corund 18, Cristești 20, Crușovița 22, Deszk 149, Dorobanți 33, Drobeta 34, Făgăraș 39, Flirtușu 41, Frumușeni 42, Cherla 45, Ciarmata 46, Hadmezövásárhely 151, Hațeg, Hoghiz 53, Hunedoara 55, Insula Banului 153, Kiszombor 64, Krstur 154, Kunagota 65, Medias 69, Mezőüberény 71, Moigrad 72, Mureș, Nyiregyháza 157, Odorhei 82, Orșova 85, Ortioșora 86, Ostrovu Banului 158, Peceira 90, Pojejena 94, Rupea 98, Săbed 182, Sebes 101, Sincrăieni 104, Singeorgiu de Climpie 105, Sinnicolau Mare 106, Simpetru German 107, Sintandrei 108, Streza-Cârțișoara 112, Szeged 116, Szegvár 117, Szentesz 118, Seica Mică 122, Seitlin 123, Someuța Mare 163, Teremia Mare 128, Timiș, Timișoara 130, Transilvania, Uroii 135, Variaș 137, Vădaș 138, Vețel 139, Voila 140, Voiniceni 141.

⁴⁸ Respectivul număr indică cifra sub care este cartată localitatea.

⁴⁹ K. Illoredt, *op. cit.*, p. 39.

⁵⁰ L. Kovács, *op. cit.*, nr. 61.

⁵¹ B. Mitrea, *Dacia*, N. S., 11, 1967, p. 384.

⁵² Eva Kolnikova, NS 10, 1967—1968, pl. IX 107—108.

⁵³ CrestCol, 6, 1962, p. 312.

⁵⁴ Eva Kolnikova, *Slovenska Numizmatika*, II, Bratislava, 1972, p. 94, nr. 16.

⁵⁵ *Ibidem*, nr. 19.

⁵⁶ Ö. Gohl, NK, 1914, p. 18; L. Kovács, *op. cit.*, nr. 6.

⁵⁷ O. Iliescu, *Studii*, *op. cit.*, p. 183.

⁵⁸ Z. Székelyi, *Aluta*, 6—7, 1974—1975, p. 63.

⁵⁹ Á. Zrínyi, *Marisia*, 6, 1976, p. 130, 144.

⁶⁰ A. C. Popa, G. Fleșer, *Apulum*, 12, 1974, p. 295—296.

⁶¹ K. Illoredt, *op. cit.*, p. 31.

⁶² E. Chirilă, A. Socolan, *Tezauri și descoperiri monetare din colecția Muzeului județean Maramureș*, Baia Mare, 1971, p. 72—73.

⁶³ M. Ionescu, *BSNR*, 121—123, 1975, p. 331.

⁶⁴ B. Mitrea, *Dacia*, N. S., 15, 1971, p. 412.

⁶⁵ G. Csalányi, NK, 1939—1940, p. 24; L. Kovács, *op. cit.*, nr. 7.

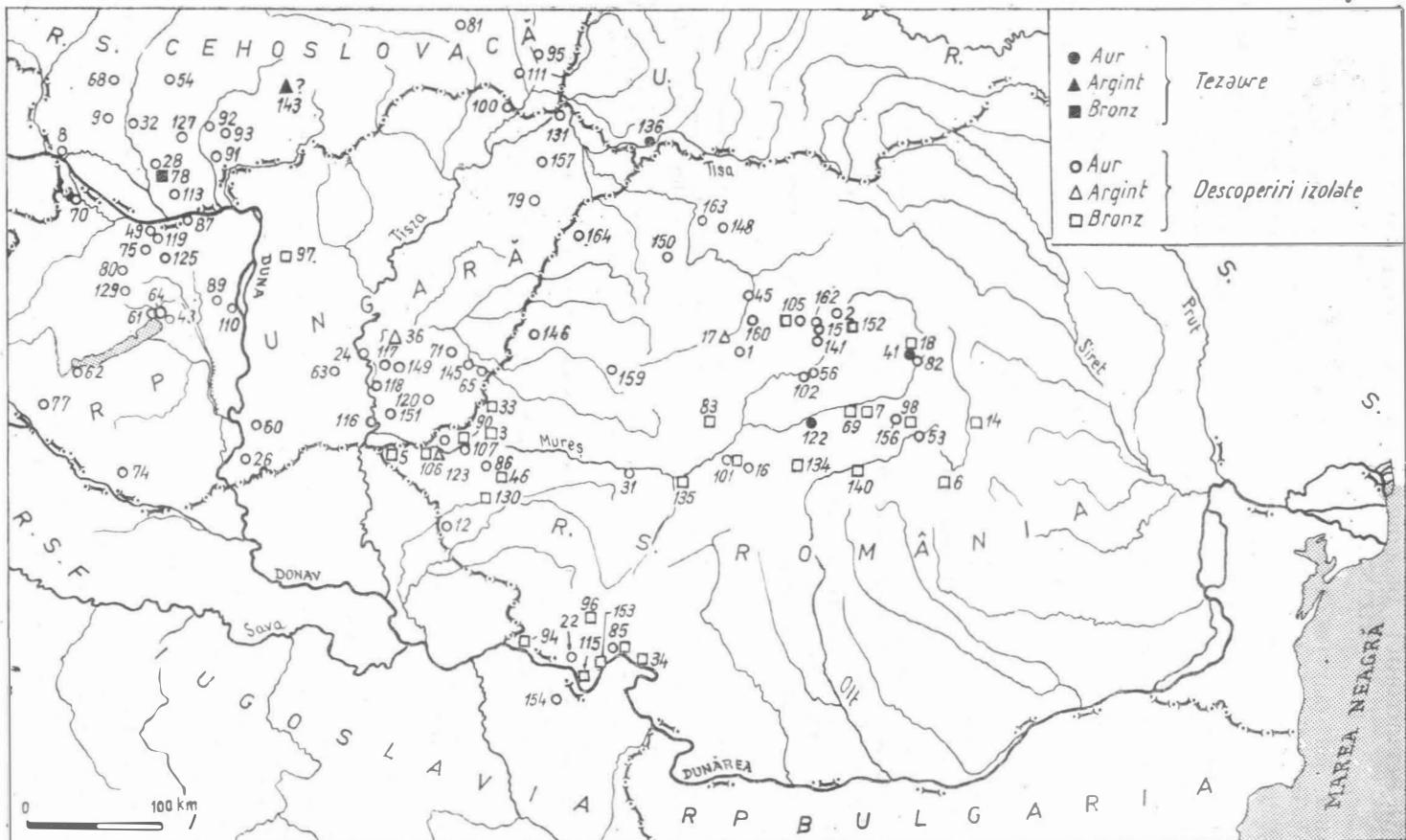

Fig. 1. Descoperirile monetare romane-tirzii și bizantine din secolele V-IX.

- 18 Csongrád comit. Csongrád (R. P. Ungaria) — nr. 24.
 1 AV Zenon (474–491), 1 AV Theofil, Mihail II și Constantin (832–839), 1 AV suberat Constantin VII și Roman II (948–959), 1 AV suberat Nikefor II și Vasile II (963)⁶⁰.
- 19 Cupoare, com. Cornea, jud. Caraș-Severin — nr. 25.
 1 AR Manuel I Comnenul (1143–1180), 1 billon, *aspron trachy*, Isaac II (1185–1195)⁶¹.
- 20 Dávod, comit. Bács (R. P. Ungaria) — nr. 26.
 1 AV Theodosius II (408–450)⁶².
- 21 Dăbica, jud. Cluj —nr. 27.
 1 AE schifa sec. XI⁶³.
- 22 Dedinka, raion Nové Zamky (R. S. Cehoslovacă) — nr. 28.
 1 AV Theodosius II (408–450)⁶⁴.
- 23 Deta, jud. Timiș — nr. 29.
 1 AE Leon IV, (886–911)⁶⁵.
- 24 Deva, jud. Hunedoara — nr. 30.
 1 AE Roman III (1028–1034)⁶⁶.
- 25 Doba Mare, com. Dobrin, jud. Sălaj — nr. 150.
 1 AV Theodosius II (408–450)⁶⁷.
- 26 Dobra, jud. Hunedoara — nr. 31.
 1 AV Theodosius II (408–450)⁶⁸.
- 27 Dobrohošť, raion Dunajská Streda (R. S. Cehoslovacă) — nr. 32.
 1 AV Iustin II (518–527)⁶⁹.
- 28 Drobeta – Turnu Severin jud. Mehedinți — nr. 34.
 9 AE Ioan Tzimiskes și Vasile II (969–989), 1 AE Manuel I Comnenul (1143–1180)⁷⁰.
- 29 Eger, comit. Heves (R. P. Ungaria) — nr. 35.
 1 AR Roman I, Cristofor și Constantin VII (921–931)⁷¹.
- 30 Endród, comit. Heves (R. P. Ungaria) — nr. 36.
 1 AR imitație Constans II (641–668)⁷².
- 31 Eperjes, comit. Csongrád (R. P. Ungaria) — nr. 37.
 1 AV sec. X, purtat drept medalion⁷³.
- 32 Esztergom, comit. Komárom (R. P. Ungaria) — nr. 38.
 1 AV Ioan Tzimiskes (969–976)⁷⁴.
- 33 Felsoórs, comit. Veszprém (R. P. Ungaria) — nr. 40.
 1 electrum schifat Nikefor I (802–811), 1 AV Nikefor III (1078–1081)⁷⁵.
- 34 Füle, comit. Fejér (R. P. Ungaria) — nr. 43.
 1 AV Theofil, Mihail II și Constantin (832–839)⁷⁶.
- 35 Gaiu Mic, com. Moravița, jud. Timiș — nr. 44.
 Tezaur cuprinsind monede de aur sec. X emise de Constantin VII și Roman II (949–958)⁷⁷.
- 36 Gherla, jud. Cluj — nr. 45.
 2 AE Mihail IV (1034–1041), 1 AV Alexius I (1081–1118), 2 AE Alexius III (1195–1203), 2 AE Mihail VIII (1261–1282)⁷⁸.
- 37 Gölle, comit. Somogy (R. P. Ungaria) — nr. 47.
 Tezaur format din 104 denari Ladislau I (1077–1095) și 1 AV Mihail VII (1071–1078)⁷⁹.

⁶⁰ P. Harsányi, NK, 1912, p. 12; Katalin Bironé Sey, *op. cit.*, p. 136; L. Kovács, *op. cit.* nr. 8.

⁶¹ I. Uzum, Banatica, 4, 1977, p. 434; Dana Bălănescu, Banatica, 6, 1981, p. 148.

⁶² P. Harsányi, NK, 1921, p. 55.

⁶³ St. Pascu, M. Rusu, ActaMN, 5, 1968, p. 170.

⁶⁴ Eva Kolníkova, Slovenska..., *op. cit.*, nr. 32.

⁶⁵ I. Sabău, *op. cit.*, p. 288.

⁶⁶ Al. Culcer, Judita Winkler, ActaMN, 7, 1970, p. 545.

⁶⁷ V. Lucăcel, Muzeul Zalău, Catalogul colecției de monede antice, Cluj, 1968, p. 18.

⁶⁸ K. Horedt, *op. cit.*, p. 32.

⁶⁹ Eva Kolníkova, *op. cit.*, nr. 36.

⁷⁰ O. Toropu, *Romanitatea fizie și străromântii în Dacia traiană sud-carpatică, secolele III–XI*, Craiova, 1976, p. 210; Al. Bărcăcilă, Materiale, 5, 1959, p. 38.

⁷¹ L. Kovács, *op. cit.*, nr. 10.

⁷² Katalin Bironé Sey, *op. cit.*, p. 136.

⁷³ L. Kovács, *op. cit.*, nr. 11.

⁷⁴ Ibidem, nr. 63.

⁷⁵ Ibidem, nr. 11.

⁷⁶ Ibidem, nr. 12.

⁷⁷ I. Sabău, *op. cit.*, p. 288; L. Kovács, *op. cit.*, nr. 17–18.

⁷⁸ B. Mitrea, *Dacia*, N. S., 25, 1981, p. 387, nr. 178.

⁷⁹ P. Harsányi, NK, 1924–1925, p. 44.

- 38** Gornea, com. Sichevița, jud. Căuș-Sărvări — nr. 48.
- 1** AE schifat Manuel I Comnenul (1143—1180), 1 AR sec. XII⁸⁶.
- 39** Györ, comit. Györ (R. P. Ungaria) — nr. 49.
- 1** AV Iustinian (527—565)⁸⁷.
- 40** Győr-Györgyfalva, comit. Györ (R. P. Ungaria) — nr. 50.
- 1** AV Nikefor III (1078—1081)⁸⁸.
- 41** Hajdusámos, comit. Hajdu-Bihar (R. P. Ungaria) — nr. 51.
- 1** AV Roman I și Cristofor (921—931)⁸⁹.
- 42** Hajduszoboszló, comit. Hajdu-Bihar (R. P. Ungaria) — nr. 52.
- 1** AV Constantin VII și Roman II (948—959)⁹⁰.
- 43** Hoghiz, jud. Brașov — nr. 53.
- 1** AE Arcadius (395—408)⁹¹.
- 44** Hostic, raion Nitra (R. S. Cehoslovacă) — nr. 54.
- 1** AV Theodosius II (408—450)⁹².
- 45** Ideciu de Cîmpie, com. Ideciu de Jos, jud. Mureș — nr. 152.
- 1** AE Theodosius II (408—450)⁹³.
- 46** Iernut, jud. Mureș — nr. 56.
- 1** AV Theodosius II (408—450)⁹⁴.
- 47** Ilidia, com. Ciclova Română, jud. Caraș-Severin — nr. 57.
- 1** AE sec. XI, 1 billon, *aspron trachy*, sec. XII⁹⁵.
- 48** Ivanka pri Nitre, raion Nitra (R. S. Cehoslovacă) — nr. 59.
- 1** AV Constantin IX Monomachul (1042—1055)⁹⁶.
- 49** Jánoshalmá, comit. Bács (R. P. Ungaria) — nr. 60.
- 1** AV Theofil, Mihail II și Constantin (832—839)⁹⁷.
- ⁸⁶ I. Uzum, Banatica, 6, 1981, p. 184.
- ⁸⁷ A. Börzsönyi, NK, 1915, p. 988.
- ⁸⁸ *Ibidem*.
- ⁸⁹ L. Kovács, *op. cit.*, nr. 13.
- ⁹⁰ *Ibidem*, nr. 14.
- ⁹¹ K. Horedt, *op. cit.*, p. 32—33.
- ⁹² Eva Kolnikova, *op. cit.*, nr. 48.
- ⁹³ Al. Popa, Marisia, 6, 1978, p. 17; D. Protase, *op. cit.*, p. 165.
- ⁹⁴ Carmen Petolescu, MN, 1, 1974, p. 282.
- ⁹⁵ I. Uzum, Banatica, 4, 1977, p. 434.
- ⁹⁶ Eva Kolnikova, *op. cit.*, nr. 60.
- ⁹⁷ L. Kovács, *op. cit.*, nr. 16.
- ⁹⁸ Katalin Bironé Sey, *op. cit.*, p. 135.
- ⁹⁹ *Ibidem*.
- ¹⁰⁰ L. Kovács, *op. cit.*, nr. 65—67.
- ¹⁰¹ *Ibidem*, nr. 19.
- ¹⁰² *Ibidem*, nr. 20—21.
- ¹⁰³ *Ibidem*, nr. 40.
- ¹⁰⁴ I. Uzum, Banatica, 5, 1979, p. 222.
- ¹⁰⁵ L. Kovács, *op. cit.*, nr. 22.
- ¹⁰⁶ Eva Kolnikova, *op. cit.*, nr. 86.
- ¹⁰⁷ A. Börzsönyi, *loc. cit.*
- ¹⁰⁸ K. Horedt, Altereuropa, 2, 1965, p. 56.
- 50** Jutas, comit. Veszprém (R. P. Ungaria) — nr. 61.
- Monede din aur sec. VI—VII⁹⁸.
- 51** Kéthely, comit. Somogy (R. P. Ungaria) — nr. 62.
- Monede din aur secolele VI—VII⁹⁹.
- 52** Kiskunsféllegyháza, comit. Bács (R. P. Ungaria) — nr. 63.
- 7** AV Mihail II (820—829), Theofil (829—842), Theofil, Mihail II și Constantin (832—839), Constantin VII și Roman II (948—959)¹⁰⁰.
- 53** Kiszmombor, comit. Csöngrád (R. P. Ungaria) — nr. 64.
- 1** AV suberat Constantin VII și Roman II (948—959)¹⁰¹.
- 54** Kunagota, comit. Békés (R. P. Ungaria) — nr. 65.
- 2** AR Roman I, Constantin VII, Stefanus și Constantin (924—944)¹⁰².
- 55** Kuvin (R. S. F. Iugoslavia) — nr. 66.
- 1** AE Ioan Tzimiskes (969—976)¹⁰³.
- 56** Liubcova, com. Berzasca, jud. Caraș-Severin — nr. 155.
- 1** bilion, *aspron trachy*, Manuel I Comnenul (1143—1180)¹⁰⁴.
- 57** Lovrin, jud. Timiș — nr. 67.
- 1** AE Roman I și Constantin VII (919—944)¹⁰⁵.
- 58** Madunice, raion Trnava (R. S. Cehoslovacă) — nr. 68.
- 1** AV Arcadius (395—408)¹⁰⁶.
- 59** Magyarárvár, comit. Moson (R. P. Ungaria) — nr. 70.
- 1** AV Iustinian (527—565)¹⁰⁷.
- 60** Mediaș, jud. Sibiu — nr. 69.
- 1** AE Ioan II Comnenul (1118—1143)¹⁰⁸.

- 61 Meseșdorf, com. Bunești, jud. Brașov — nr. 156.
 1 AV Theodosius II (408—450)¹⁰⁹.
- 62 Mezőberény, comit. Békés (R. P. Ungaria) — nr. 71.
 1 AV suberal Vasile I și Constanțian VIII (976—1025)¹¹⁰.
- 63 Moldova Veche, oraș Moldova Nouă, jud. Caraș-Severin — nr. 73.
 1 AE schifată Alexius I (1081—1118),
 1 AE sec. XII¹¹¹.
- 64 Mureș (județ).
 1 AE Mauriciu Tiberiu (582—602), 1 AE Theodosius II (408—450), AE Heraclius (641), 1 AE Mihail IV (1034—1041)
 8 AE Ioan Tzimiskes (969—976), 2 AE Constantin X Ducas (1059—1067)¹¹².
- 64 Nagybajom, comit. Somogy (R. P. Ungaria) — nr. 74.
 1 AV imitație Tiberiu II Constantin (578—582)¹¹³.
- 65 Nagyécs, comit. Györ (R. P. Ungaria) — nr. 75.
 1 AV Iustinian (527—565)¹¹⁴.
- 66 Nagybársány, comit. Baranya (R. P. Ungaria) — nr. 76
 Tezaur din sec. XII, cuprinzind 70 de denari maghiari și vest-europeni și trei AV Constantin VII și Roman II (948—959)¹¹⁵.
- 67 Nagykanizsa, comit. Somogy (R. P. Ungaria) — nr. 77.
 1 AV Leon I (457—474) și monede de aur din sec. VI—VII¹¹⁶.
- 68 Nové Zamky (R. S. Cehoslovacă) — nr. 78.
 Tezaur din sec. III—V, cuprinzind 131 monede din bronz; ultimele emisiuni aparțin lui Zenon (474—491)¹¹⁷.
- 69 Nyrbátor, comit. Szabolcs (R. P. Ungaria) — nr. 79.
 1 AV Theodosius II (408—450)¹¹⁸.
- 70 Nyul, comit. Györ (R. P. Ungaria) — nr. 80.
 1 AV Leon I (457—474)¹¹⁹.
- 71 Obišovce, raion Prešev (R. S. Cehoslovacă) — nr. 81.
 1 AV Theodosius II (408—450), 1 AV Iustinian (527—565)¹²⁰.
- 72 Orlea, com. Roșia Montană, jud. Alba — nr. 83.
 1 AE Arcadius (395—408), 2 AE Iustinian (527—565), 4 AE Iustin II (565—578), 3 AE Mauriciu Tiberiu (582—602), 1 AE Mihail IV (1034—1041). 1 AE Alexius I (1081—1118) și 4 AE nedeterminate¹²¹.
- 73 Oroszáza, comit. Békés (R. P. Ungaria) — nr. 84.
 1 AV Vasile II și Constantin VIII (976—1025)¹²².
- 74 Orșova, jud. Mehedinți — nr. 85.
 1 AE Anastasius (491—518). 1 AV Vasile I, (867—886), 1 AV Roman II (959—963), 1 AV Nikefor II (963—969), 1 AV Vasile II (976—1025), 1 AE Alexius III (1195—1203)¹²³.
- 75 O-Szony, comit. Komárom (R. P. Ungaria) — nr. 87.
 1 AV Anastasius II (713—715)¹²⁴.
- 76 Paloznak, comit. Zala (R. P. Ungaria) — nr. 88.
 1 AV Nikefor III (1078—1081)¹²⁵.
- 77 Pázmánd, comit. Félér (R. P. Ungaria) — nr. 89.
 1 AV Leon V (813—820)¹²⁶.
- 78 Peceica, jud. Arad — nr. 90.
 1 AE Iustinian (527—565)¹²⁷.

¹⁰⁹ Idem, *Contribuții* . . . , op. cit., p. 33.

¹¹⁰ L. Kovács, op. cit., nr. 22.

¹¹¹ I. Uzum, Banaticum, 5, 1979, p. 250.

¹¹² E. Chirilă, N. Gudea, I. Lazăr, A. Zrinyi, *Tezaure și descoperiri monetare din Muzeul județean Mureș*, Târgu Mureș, 1980, p. 30, 32.

¹¹³ Ö. Gohl, NK, 1906, p. 91—92.

¹¹⁴ A. Börzsönyi, loc. cit.

¹¹⁵ I. Gédai, NK, 1971—1972, p. 27—28; L. Kovács, op. cit., nr. 23—25.

¹¹⁶ A. Börzsönyi, loc. cit.; Katalin Bironé Sey, op. cit., p. 135.

¹¹⁷ A. Kerényi, NK, 1945—1946, p. 17—20.

¹¹⁸ Ö. Gohl, NK, 1914, p. 20.

¹¹⁹ A. Börzsönyi, loc. cit.

¹²⁰ Eva Kolníkova, op. cit., nr. 112.

¹²¹ Judita Winkler, I. Băloi, Acta MN, 10, 1973, f. 183 și 209.

¹²² L. Kovács, op. cit., nr. 27.

¹²³ E. Chirilă, I. Stratian, SCSti, 19, 1975, p. 84; C. S. Nicolaescu-Plopșor, M. Davidescu, SCMI, 1, 1971, p. 13; C. Feneșan, op. cit., p. 108.

¹²⁴ Katalin Bironé Sey, op. cit., p. 135.

¹²⁵ A. Börzsönyi, loc. cit.

¹²⁶ L. Kovács, op. cit., nr. 33.

¹²⁷ Ö. Gohl, NK, 1914, p. 22.

- 79 Poenii de Sus, com. Buntești, jud. Bihor — nr. 159.
 1 AV Vasile I (868—870)¹²⁸.
- 80 Pohronie, raion Levice (R. S. Cehoslovacă) — nr. 92.
 1 AV Zenon (474—491)¹²⁹.
- 81 Pohronsky Ruskov, raion Levice (R. S. Cehoslovacă) — nr. 93.
 1 AV Leon I (457—474)¹³⁰.
- 82 Pozdišovce, raion Mihalovce (R. S. Cehoslovacă) — nr. 95.
 1 AV Theodosius II (408—450)¹³¹.
- 83 Prigor, jud. Caraș-Severin — nr. 96.
 1 AE Iustinian (527—565)¹³².
- 84 Rákoshegyes, comit. Pest (R. P. Ungaria) — nr. 97.
 1 AV Iustinian (527—565)¹³³.
- 85 Răscruci, com. Bonjida, jud.¹ Cluj — nr. 160.
 1 AV Theodosius II (408—450)¹³⁴.
- 86 Salonta, jud. Bihor — nr. 161.
 1 billon Manuel I Comnenul (1143—1180)¹³⁵.
- 87 Sarkad, comit. Békés (R. P. Ungaria) — nr. 99.
 Tezaur cuprinzind 277 monede de bronz emise de Manuel I (1143—1180), Andronic I (1183—1185), Isaac II (1185—1195), Alexius III (1195—1203)¹³⁶.
- 88 Sátoraljaújhely, comit. Borsod-Abauj-Zémple (R. P. Ungaria) — nr. 100.
 1 AV imitație Theodosius II (408—450)¹³⁷.
- 89 Sebeș, jud. Alba — nr. 101.
 1 AV Theodosius II (408—450), 1 AE Iustin II și Sofia (563—570)¹³⁸.
- 90 Sfîntu Gheorghe, com. Iernut jud. Mureș — nr. 102.
 1 AV Iustinian (527—565), 1 AV Focas (602—610)¹³⁹.
- 91 Sibiu — nr. 103.
 1 AE Ioan Tzimiskes (969—976)¹⁴⁰.
- 92 Singeorgiu de Cîmpie, com. Simpetru de Cîmpie, jud. Mureș — nr. 105.
 1 AV Leon I (457—474)¹⁴¹.
- 93 Sopron, comit. Györ (R. P. Ungaria) — nr. 109.
 1 AV sec. X¹⁴².
- 94 Sóshartyán, comit. Nograd (R. P. Ungaria) — nr. 110.
 1 AV Theodosius II (408—450)¹⁴³.
- 95 Streda nad Bodrogom, raion Trebișov (R. S. Cehoslovacă) — nr. 111.
 1 AV Vasile I și Constantin (869—880)¹⁴⁴.
- 96 Stúrovo raion Nové Zámky (R. S. Cehoslovacă) — nr. 113.
 1 AV Iustin I (518—527)¹⁴⁵.
- 97 Senta (R. S. F. Iugoslavia) — nr. 144.
 1 AV Constantin VII și Roman II (948—959)¹⁴⁶.
- 98 Sombor (R. S. F. Iugoslavia) — nr. 114.
 2 AE Ioan Tzimiskes (969—976)¹⁴⁷.
- 99 Svinia, jud. Mehedinți — nr. 115.
 1 AE Manuel I Comnenul (1143—1180)¹⁴⁸.
- 100 Szeged, comit. Csögrád (R. P. Ungaria) — nr. 116.
 1 AR Roman I (919—944), 1 AR Constantin VII și Roman II (948—959), 1 AE Constantin VII (944—959)¹⁴⁹.
- 101 Szegvár, comit. Csögrád (R. P. Ungaria) — nr. 117.
 1 AV suberat Nikefor II și Vasile II (963—964).¹⁵⁰

¹²⁸ Al. Sășianu, Crisia, 12, 1983, p. 447—448, nr. 8.

¹²⁹ Eva Kolníkova, *op. cit.*, nr. 123.

¹³⁰ *Ibidem*, nr. 124.

¹³¹ *Ibidem*, nr. 126.

¹³² M. Moga, N. Gudea, Tibiscus, 4, 1975, p. 138.

¹³³ Ö. Golli, NK, 1916, p. 86.

¹³⁴ Judita Winkler, SCN, 2, 1958, p. 410.

¹³⁵ Al. Sășianu, *op. cit.*, p. 448, nr. 9.

¹³⁶ A. Kerényi, NK, 1949—1950, p. 21.

¹³⁷ Katalin Bironé Sey, *op. cit.*, p. 135.

¹³⁸ A. C. Popa, G. Fleșer, *op. cit.*, p. 295—296.

¹³⁹ Al. Popa, Marisia, 6, 1976, p. 20.

¹⁴⁰ L. Kovács, *op. cit.*, nr. 141.

¹⁴¹ A. Zrinyi, Marisia, 6, 1976, p. 146.

¹⁴² L. Kovács, *op. cit.*, nr. 12.

¹⁴³ *Ibidem*, nr. 33.

¹⁴⁴ Eva Kolníkova, *op. cit.*, nr. 164; L. Kovács, *op. cit.*, nr. 5.

¹⁴⁵ Eva Kolníkova, *op. cit.*, nr. 137.

¹⁴⁶ L. Kovács, *op. cit.*, nr. 58.

¹⁴⁷ *Ibidem*, nr. 59—60.

¹⁴⁸ A. Corvătescu, Al. Rădulescu, Tibiscus, 5, 1978, p. 176.

¹⁴⁹ L. Kovács, *op. cit.*, nr. 35, și 34; P. Harsányi, NK, 1912, p. 14.

¹⁵⁰ G. Csalányi, NK, 1939—1940, p. 24; L. Kovács, *op. cit.*, nr. 36.

- 102 Szentes, comit. Csongrád (R. P. Ungaria) — nr. 118.
 1 AE Ioan Tzimiskes (969—976), 1 AV suberat Constantin VII și Roman II (949—959)¹⁵¹.
- 103 Szentjános, comit. Györ (R. P. Ungaria) — nr. 119.
 1 AV Marcian (450—457)¹⁵².
- 104 Szikánes, comit. Békés (R. P. Ungaria) nr. 120.
 Tezaur din sec. V cuprinzând 1439 solidi. Cele mai recente emisiuni — 1400 piese — aparțin lui Theodosius II (408—450)¹⁵³.
- 105 Szob, comit. Pest (R. P. Ungaria) — nr. 121.
 1 AV suberat Constantin VII și Roman II (948—959)¹⁵⁴.
- 106 Șoimuș Mare, comit. Săcel, jud. Harghita — nr. 124.
 1 billon, *aspron trachy*, Alexius III (1195—1203)¹⁵⁵.
- 107 Taplány, comit. Györ (R. P. Ungaria) — nr. 125.
 1 AV Focas (602—610)¹⁵⁶.
- 108 Telince, ral în Nitra (R. S. Cehoslovacă) — nr. 126.
 8 AV (tezaur ?): 1 Roman I (920—944), 7 Constantin IX Monomachul (1042 — 1055)¹⁵⁷.
- 109 Tét, comit. Györ (R. P. Ungaria) — nr. 129.
 1 AV inițiatie Heraclius (610—641)¹⁵⁸.
- 110 Timiș (judet)
 1 AE Ioan Tzimiskes (969—976)¹⁵⁹.
- 111 Tiszaeszlár, comit. Szabolcs-Szatmár (R. P. Ungaria) — nr. 131.
 1 AV Theofil, Mihall II și Constantin (832—839), 1 AR Nikefor II (903—969)¹⁶⁰.
- 112 Tokaj, comit. Borsod-Abauj-Zemplé (R. P. Ungaria) — nr. 132.
 Tezaur de podoabe și monede din aur. Menedele sunt emise de Roman I și Cristofor (921—931) și de Constantin VII și Roman II (948—950); majoritatea monedelor sunt transformate în medaliune.
- 1 AV suberat Nikefor II și Vasile II (963)¹⁶¹.
- 113 Totkomlós, comit. Békés (R. P. Ungaria) — nr. 133.
 1 AV Constantin VII și Roman II (948 — 959)¹⁶².
- 114 Transilvania.
 1 AV Vasile I (867—886)¹⁶³.
- 115 Turnișor, oraș Sibiu, jud. Sibiu — nr. 134.
 1 AE Theodosius I (408—450)¹⁶⁴.
- 116 Ucraina (U.R.S.S.).
 Tezaur de solidi sec. V, descoperit pe cursul Tisei; cele mai recente emisiuni aparțin lui Theodosius II (408—450)¹⁶⁵.
- 117 Valea lui Mihai, jud. Bihor — nr. 164.
 1 AV imitație Theodosius II (408—450)¹⁶⁶.
- 118 Variaș, jud. Timiș — nr. 137.
 1 AV Nikefor II (903—969)¹⁶⁷.
- 119 Velky Harčaš (Iza), raion Komarno. (R. S. Cehoslovacă) — nr. 58.
 1 AV sec. X-lea¹⁶⁸.
- 120 Vukovar (R. S. F. Iugoslavia) — nr. 142.
 1 AV Constantin VII și Roman II (948—959)¹⁶⁹.
- 121 Zemiansky Vrbovok (R. S. F. Iugoslavia) — nr. 143.
 Tezaur cuprinzând 18 monede din argint emise de Constanță II (641—668) și de Constantin IV (688—685)¹⁷⁰.

¹⁵¹ L. Kovács, *op. cit.*, nr. 38 și 37.

¹⁵² A. Börzsönyi, *loc. cit.*

¹⁵³ Katalin Bironé Sey, *op. cit.*, p. 132.

¹⁵⁴ L. Kovács, *op. cit.*, nr. 39.

¹⁵⁵ Z. Székelyi, *op. cit.*, p. 70; B. Mitrea, *Dacia*, N.S., 20, 1976, p. 291.

¹⁵⁶ A. Börzsönyi, *loc. cit.*

¹⁵⁷ L. Kovács, *op. cit.*, nr. 41.

¹⁵⁸ Ö. Gohl, NK, 1906, p. 92.

¹⁵⁹ P. Harsányi, NK, 1912, p. 10; L. Kovács, *op. cit.*, nr. 64.

¹⁶⁰ L. Kovács, *op. cit.*, nr. 42—43.

¹⁶¹ *Ibidem*, nr. 44—45; G. Csatáryi, *op. cit.*, p. 24.

¹⁶² L. Kovács, *op. cit.*, nr. 55.

¹⁶³ K. Höreldt, *Contribuții ...*, *op. cit.*, p. 106.

¹⁶⁴ D. Protașe, *op. cit.*, p. 170.

¹⁶⁵ P. Harsányi, NK, 1912, p. 15.

¹⁶⁶ E. Chirilă, A. Socolan, *op. cit.*, p. 72—73.

¹⁶⁷ L. Kovács, *op. cit.*, nr. 58.

¹⁶⁸ *Ibidem*, nr. 15.

¹⁶⁹ *Ibidem*, nr. 57.

¹⁷⁰ Eva Kolníkova, *op. cit.*, nr. 200.

II. REPERTORIUL DESCOPERIRILOR MONETARE MAGHIARE — SECOLELE XI—XII DIN TERITORIUL ROMÂNESC AL BAZINULUI CARPATIC¹⁷¹

- 1** Alba Iulia — nr. 1.
- 3** Coloman (1095—1116), 1 Stefan II (1116—1131), 2 Bela II (1131—1141), 2 Geza II (1141—1162), 3 Bela III (1173—1196), 17 monede din sec. al XII-lea¹⁷².
- 2** Bodrog, com. Pecica, jud. Arad — nr. 5. 1 Ladislau I (1077—1095)¹⁷³.
- 3** Bratei, jud. Sibiu — nr. 6. 1 Stefan III (1162—1172)¹⁷⁴.
- 4** Cernat, jud. Covasna — nr. 8. 1 Stefan III (1162—1172)¹⁷⁵.
- 5** Cisnădioara, jud. Sibiu — nr. 10. 1 Stefan III (1162—1172)¹⁷⁶.
- 6** Clumbrud, oraș Aiud, jud. Alba — nr. 11. 1 Stefan II (1116—1131)¹⁷⁷.
- 7** Cladova, com. Păuliș, jud. Arad — nr. 12.
- 1** Coloman (1095—1116), 1 Stefan II (1116—1131), 1 Bela II (1131—1141)¹⁷⁸.
- 8** Cluj — nr. 13. 1 Bela II (1131—1141), 1 Bela III (1173—1196) și o monedă arpadiană sec. XII¹⁷⁹.
- 9** Cluj-Mănăstur — nr. 14.
- 3** Solomon (1063—1074), 5 Ladislau (1077—1095), 1 Bela III (1172—1196)¹⁸⁰.
- 10** Covasna — nr. 15. 4 Geza II (1141—1162), 14 Stefan III (1162—1172), 2 Bela III (1172—1196), 2 din sec. XII¹⁸¹.
- 11** Dăbica, jud. Cluj — nr. 16. 1 Petru (1038—1041; 1044—1046), 8 Ladislau I (1077—1095), 1 Coloman (1095—1116)¹⁸².
- 12** Drăușeni, com. Cața, jud. Brașov — nr. 18. 2 Geza II (1141—1162), 4 Stefan III (1162—1172)¹⁸³.
- 13** Feldioara, jud. Arad — nr. 19. 1 Bela I (1060—1063), 1 Ladislau I (1077—1095)¹⁸⁴.
- 14** Frata, jud. Cluj — nr. 20. Tezaur cuprins în 120 denari Ladislau I (1077—1095)¹⁸⁵.
- 15** Hodoni, com. Satchinez, jud Timiș — nr. 21.
- 4** Stefan I (997—1038)¹⁸⁶.
- 16** Mediaș, jud. Sibiu — nr. 24. 1 Stefan III (1162—1172)¹⁸⁷.
- 17** Moldova Veche, oraș Moldova Nouă jud. Caraș-Severin — nr. 27. 1 AE Bela III (1172—1196)¹⁸⁸.
- 18** Moldovenesti, jud. Cluj — nr. 28. 1 Bela I (1060—1063), 1 Solomon (1063—1074)¹⁸⁹.
- 19** Pecica, jud. Arad — nr. 32. 1 Ladislau I (1077—1095)¹⁹⁰.

¹⁷¹ Nu sînt prinse localitățile din repertoriul lui I. Sabău, *op. cit.* Le enumeream doar, împreună cu numerele corespunzătoare din harta noastră: Almaș 2, Beba Veche 3, Biharia 4, Budacu de Jos 7, Chidea 9, Deva 17, Hunedoara 22, Lancrâm 23, Mehadia 25, Moigrad 26, Morești 29, Murani 30, Oradea 31, Perlam 33, Satchinez 38, Sălacea 39, Sighișoara 41, Slupaul 43, Sîntandrei 44, Sîntion 45, Sîntimre 46, Timișoara 51, Văliug 53, Vârșand 59, Zagon 58, Zău de Climpie 60.

¹⁷² R. Heitel, SCIVA, 3, 1986, p. 242.

¹⁷³ Lumința Munteanu, Cercetări arheologice, 1981, p. 450.

¹⁷⁴ Eugenia Zaharia, Materiale, 15, 1983, p. 450.

¹⁷⁵ Z. Székelyi, *op. cit.*, p. 143.

¹⁷⁶ Informație Radu Heitel, cărula și pe această cale îl mulțumim.

¹⁷⁷ A. Dankantis, I. Ferenczi, Materiale, 6, 1959, p. 610.

¹⁷⁸ M. Blăjan, E. Dörner, Ziridava, 10, 1978, p. 131; V. Boroneanț, M. Zdroba, Materiale

¹⁵, 1983, p. 20.

¹⁷⁹ B. Mitrea, BSNR, 1981, p. 603; I. Mitrofan, ActaMN, 2, 1965, p. 661.

¹⁸⁰ P. Iambor, St. Matei, ActaMN, 16, 1979, p. 613; P. Iambor, St. Matei, A. Halosu, Materiale, 15, 1983, p. 282.

¹⁸¹ Laurentiu Georgescu, MN, 5, 1981, p. 141.

¹⁸² St. Pascau, M. Rusu, *op. cit.*, p. 163, 165 și 169.

¹⁸³ Mariana Dumitracă, Cercetări arheologice, 1970, p. 160.

¹⁸⁴ D. Popescu, Materiale, 2, 1956, p. 103.

¹⁸⁵ B. Mitrea, Dacia, N. S., 19, 1975, p. 320.

¹⁸⁶ A. Bejan, M. Moga, Tibiscus, 5, 1979, p. 163.

¹⁸⁷ Z. Székelyi, Aluta, 3, 1971, p. 159.

¹⁸⁸ I. Uzum, Banatica, 5, *loc. cit.*

¹⁸⁹ G. Bakó, SCIV, 20, 1969, p. 340.

¹⁹⁰ M. Blăjan, E. Dörner, *loc. cit.*

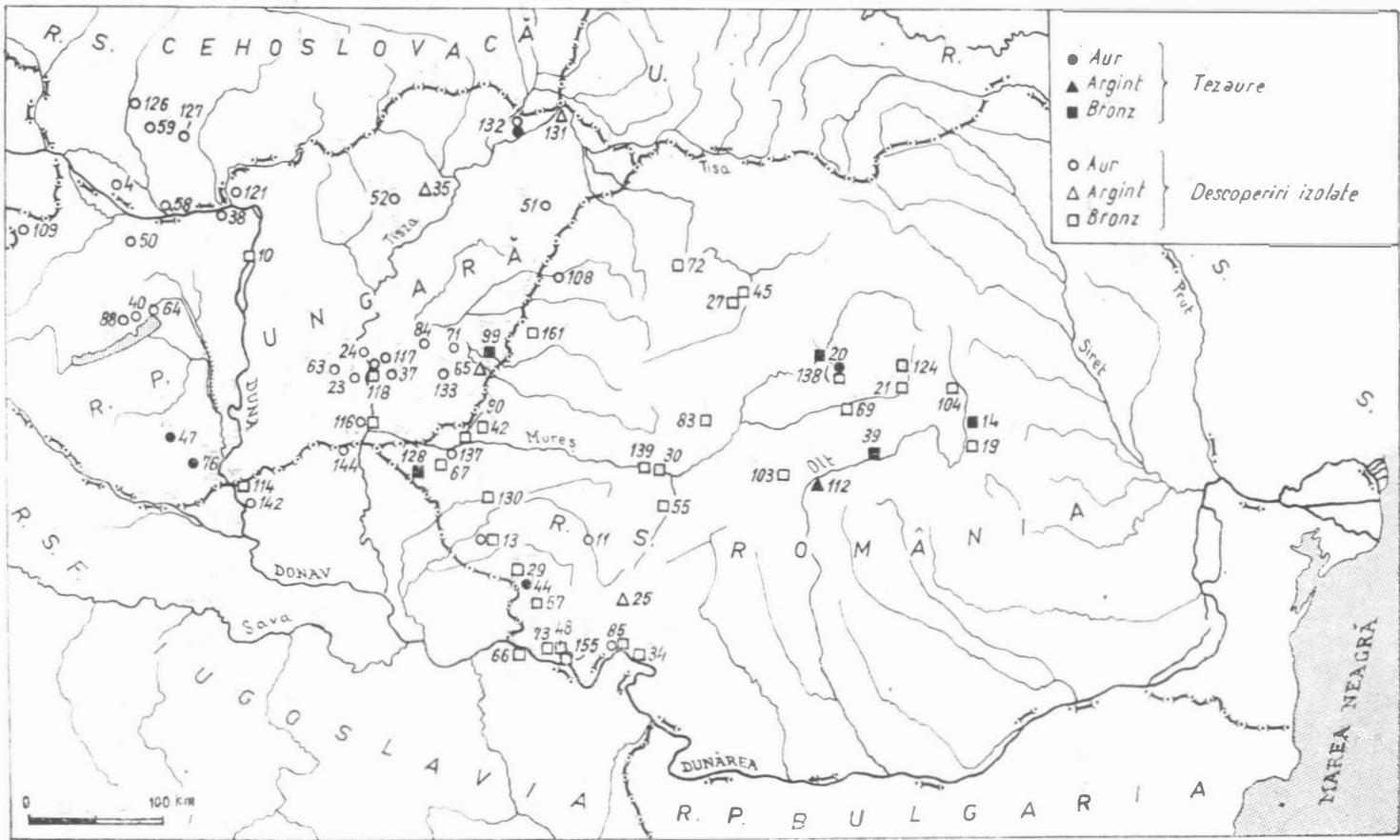

Fig. 2. Descoperiri monetare bizantine din secolele X-XII.

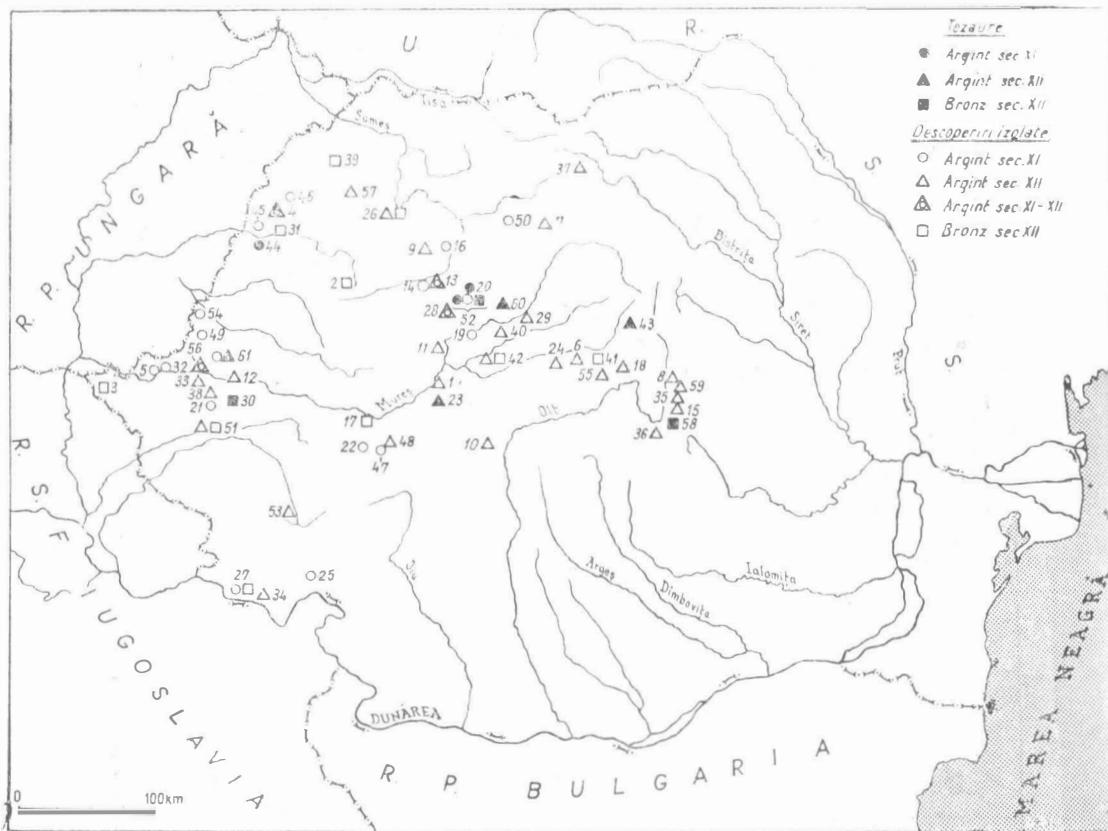

Fig. 3. Descoperirile monetare maghiare din secolele XI–XII.

- 20 Pescari, jud. Caraș-Severin — nr. 34.
O monedă arpadiană sec. XII¹⁹¹.
- 21 Peteni, com. Zăbala, jud. Covasna — nr. 35.
- 2 Geza II (1141–1162), 1 Bela III (1172–1196)¹⁹².
- 22 Prejmer, jud. Brașov — nr. 36.
- 1 Bela III (1172–1196)¹⁹³.
- 23 Rodna, jud. Bistrița-Năsăud — nr. 37.
- 2 monede sec. XII¹⁹⁴.
- 24 Sfântu Gheorghe, jud. Mureș — nr. 40.
- 1 Ștefan III (1162–1172)¹⁹⁵.
- 25 Simniclăuș, com. Sona, jud. Alba — nr. 42.
- 1 Coloman (1095–1116), 1 AE Bela III (1172–1196)¹⁹⁶.
- 26 Strei, oraș Călan, jud. Hunedoara — nr. 47.
- 1 Ștefan I (997–1038)¹⁹⁷.
- 27 Streisîngeorgiu, oraș Călan, jud. Hunedoara — nr. 48.
- 2 Bela II (1131–1141), 6 monede arpadiene deteriorate¹⁹⁸.

¹⁹¹ I. Uzum, Gh. Lazarovici, Crisia, 4, 1974, p. 49.

¹⁹² Z. Székelyi, Materiale, Oradea, 1979, p. 71–72.

¹⁹³ Crești, Col., 12, 1965, p. 371.

¹⁹⁴ V. Vătăsanu, Materiale, 4, 1957, p. 215.

¹⁹⁵ Z. Székelyi, Aluta, 6–7, loc. cit.

¹⁹⁶ Gh. Anghel, M. Blăjan, Apulum, 15, 1977, p. 303.

¹⁹⁷ D. Popescu, Dacia, N. S., 14, 1970, p. 461.

¹⁹⁸ R. Popa, Dacia, N. S., 20, 1976, p. 15–61.

- 28 Siclau, com. Grăniceri, jud. Arad — nr. 49.
3 monede sec. XII¹⁹⁹.
- 29 Sirioara, com. Siciu-Odorhei, jud. Bistrița-Năsăud — nr. 50.
O monedă sec. XI²⁰⁰.
- 30 Turda, jud. Cluj — nr. 52.
Monede de bronz Bela III (1172–1196); 1 Ladislau I (1077–1095)²⁰¹.
- 31 Viscri, com. Bunești, jud. Brașov — nr. 55.
1 Coloman (1095–1116), 1 sec. XII²⁰².
- 32 Vladimirescu, oraș Arad, jud. Arad — nr. 56.
- 1 Petru I (1038–1041; 1044–1046), 1 Andrei I (1046–1060), 1 Bela I (1060–1063), 1 Ștefan III (1162–1172)²⁰³.
- 33 Voivozi, com. Popești, jud. Bihor — nr. 57.
1 Bela III (1172–1196)²⁰⁴.
- 34 Zăbala, jud. Covasna — nr. 59.
1 Bela II (1131–1141), 1 Geza II (1141–1162), 1 Ștefan III (1162–1172)²⁰⁵.
- 35 Zimandu Nou, jud. Arad — nr. 61.
Tezaur cuprinzând 400 monede arpadiene sec. XII²⁰⁶.

CONSIDERATIONS OF THE MONETARY CIRCULATION IN THE CARPATHIAN AREA IN THE 5th – 12th CENTURIES – WITH A SPECIAL REGARD OVER THE TERRITORY OF ROMANIA

SUMMARY

The spreading of the monetary circulation within the Carpathian area was given by sorting out the isolated monetary discoveries and those found in archaeological excavations. Hoards have not been taken into consideration as they did not always reveal a real monetary circulation. There have been noticed 84 places where late Roman and Byzantine coins were found and 63 places with Magyar coins. In this way, it was established that on the Romanian territory of the already mentioned area had existed an uninterrupted circulation of the late Roman and Byzantine coins, a fact due not only to the economic interest that these territories presented for the Byzantine Empire but also to the existence here of an autochthonous population of Roman origin that had old and strong links with the people from the south of the Danube. There were noticed two periods of penetration of the Byzantine coins in this zone. The moment when the concentration of the coins reached its peak was in the middle of the 6th century. After a period of diminution of the monetary circulation that lasted from the 7th century till the end of the 9th one, from the beginning of the 10th century till the end of the 12 century it was noticed a second phase of strong penetration of the Byzantine coins. Its grouping area was in Banat and eastern and south – eastern Transylvania.

In Banat the coins penetrated through direct contacts with the south Danubian regions and in Transylvania on the old way of the Olt river and also from Banat on the way of the Mureș river.

¹⁹⁹ M. Rusu, E. Dörner, *Materiale*, 8, 1962, p. 705.

²⁰⁰ St. Dănilă, *File de istorie*, 2, 1972, p. 89.

²⁰¹ C. C. Kirilescu, *Sistemul bănească al leului și precursorii lui*, I, București, 1964, p. 351; Gh. Anghel, *Ana Hopărtean*, Apulum, 8, 1971, p. 53.

²⁰² Z. Székelyi, Aluta, 6–7, *op. cit.*

²⁰³ S. Morintz, *Dacia*, N. S., 16, 1972, p. 356; M. Barbu, M. Zdroba, *Ziridava*, 10, 1978, p. 119.

²⁰⁴ R. Popa, *Cercetări arheologice*, 1979, p. 152.

²⁰⁵ Z. Székelyi, *MN*, 1981, p. 137.

²⁰⁶ B. Mitrea, *Dacia*, N. S., 10, 1966, p. 414.

The grouping of these discoveries let to be foreseen the existence of some political and economic centres of the autochthonous population that were about to get a state organization that was interrupted by the coming of the Magyars.

The coin circulation of the Arpadian Hungary within the Romanian inter Carpathian area coincided to the period of the setting of the Magyar feudal state and to its extention towards east. The first Magyar coins appeared on the territory of our country in the 11th century. According to the places they have been discovered into, the coins were largely found in Banat and Crișana, on the valleys of Mureș and Someș in the 11th century and in Transylvania in the 12th century. This penetration was gradually made, in accordance with the conquest of the Romanian political voievodat.

Thus in the 11th – 12th centuries in Transylvania existed simultaneously two different monetary systems — the Byzantine system of old tradition used by the autochthonous population since the 5th century and the newer Magyar system that gradually penetrated into this area.

The permanent using of the Byzantine coins during the 11th – 12th centuries proved the existence of a population that was for long accustomed to this sort of coins and constantly used it, a population that could be nothing else but the autochthonous one.

EXPLANATION OF THE MAPS

- Fig. 1.** Late Roman and Byzantine monetary discoveries from the 5th – 9th centuries.
Fig. 2. Byzantine monetary discoveries from the 10th – 12th centuries.
Fig. 3. Magyar monetary discoveries from the 11th – 12th centuries.